

ההגדרה – הערות רקע

1. ניסוח ההגדרה הקלסית המבוססת על שיוך ל'סוג', מושג-על המציין קטגוריה (קבוצת-בחירה), ועל ציון המאפיינים הספציפיים של המוגדר כחבר באותה קטגוריה מעלה שני אתגרים מרכזיים: בחירת הסוג שהוא במקרים רבים מושג מופשט ומיצוי המאפיינים המניח ידע רב בתחום שממנו נלקח המוגדר.
2. תהליך בחירת ה'סוג' דורש מן המגדיר להכיר את כל מאפייני ה'חברים' בקבוצת בחירה, אך בה בעת להתעלם מחלק מהם לטובת אותם מאפיינים משותפים הכרחיים שאותם בא ה'סוג' להכליל.
3. ההסתמכות על מושגי-על צריכה להביא בחשבון משמעותם עשויה להשתנות מהקשר להקשר ('עבודה' בפסיקה אינה זהה במשמעותה ל'עבודה' במדעי החברה) ומעת לעת בשל ההתפתחות המדעית.
4. בהוראה ההגדרה יש להתייחס גם לבניית ההגדרה ולניסוח ממושמע שלה וגם לתחולה שלה – השאלה מה נכלל בהגדרה נתונה ומה לא היא בעלת חשיבות רבה, והיא מזמנת דיון באפשרות לצמצם או להרחיב את ההגדרה ובמקביל לכך להגדיל או להקטין את מספר המקרים שההגדרה תחול עליהם.
5. לפי א.מ. קופי (מבוא ללוגיקה, פרק 4, מהדורה שלישית 1968), לפעולת ההגדרה 5 תכליות: א. העשרת אוצר המילים של מי שההגדרה נוצרה למענו; ב. ביטול רב משמעות של מילה על ידי מתן הגדרות שונות בהתאם לתפיסה או להקשר; ג. הבהרת מונח ידוע וקביעה מדויקת של תחולתו. *בדיונון ההקדמי שבין תכנית ג. ד. צומד קופי אל ההבחנה שבין רב-משמעות (איותה ניתן להפסיק אל ידית מתן ההגדרה נפרדת לכל אחת ממת-המשמעותיות) לבין צמימות היתנת לפתרון אל ידית קביעת אפולות התחולה של ההגדרה; ד. להסביר את משמעותו התיאורטית של מושג בהקשר מדעי נתון (והוא בצצט התכנית שאנו מתמקדים בה בקורס שלנו); ה. להשפיע על עמדות (כפישיהו ליבופיץ, פלמל, כותב פמאמר שלפיו 'מדינה היא כוח כפייה מוסמק' – מופצת ההגדרה לו צמדה אישית כנקודת ציון לדיון נוספתו שלפני).*
6. בעקבות חמש תכליותיה של פעולת ההגדרה מציג קופי חמישה סוגי הגדרות: א. הגדרה קובעת - טביעת מונח חדש בתחום דעת נתון (הנהגות בין המוסדר למדעיר נופצת מצצט ההגדרה שהיא כבחנית הצצה). הגדרה כזו נשפצת לפי מידת מועילותה או רמת בהירותה (מונחי אמת ולקר אינט חליט עליה, לדצת קופי).
- ב. הגדרה מילונית - חידוש מילה או הבהרת דו-משמעות. היא מתייחסת למשמעויות קיימות ולכן יש אפשרות לשאול לגביה אם היא אמיתית או שקרית.
- ג. הגדרה מדייקת - הבאה לבטל/ לצמצם את עמימותם של מונחים קיימים.
- ד. הגדרה תיאורטית – זו המנסה לנסח אפיון תאורטי הולם לאובייקטים שהמונח המוגדר חל עליהם. הגדרות אלו משתנות עם התקדמות הידע בתחום נתון. הגדרה תיאורטית עשויה גם להיות שנויה במחלוקת בשל הבדלי תפיסות.
- ה. הגדרות משדלות – אלו שמטרתן להשפיע על עמדות.
7. קופי מחלק את טכניקות הגדרה לשתי קבוצות: אלו המתייחסות להגדרות תחולתיות (דנוטטיביות) המבוססות על מתן דוגמאות בדרכות פירוט והכללה שונות (כולל הגדרות מצביעות) ומעוררות בעיות הקשורות לאפשרות מיצוי הדוגמאות, לאפשרות שאותן דוגמאות עשויות להמחיש מושגים שונים ולאפשרות שלמושג מסוים תהיה תחולת אפס (כלומר אין לו דוגמה מוחשית בעולם, למשל דרקון). אלו המתמודדות עם הגדרות תוכניות (קונוטטיביות). במסגרת זו מוזכרת טכניקת הפירוש במילה נרדפת או באמצעות תרגום, אך דרך זו היא כמובן מוגבלת. דרך נוספת היא ההגדרה האופרציונלית המבוססת על סך הפעולות המובילות למושג שעליהן להיות פומביות והדירות. דרך זו נמצאה טובה להגדרת מושגי מרחב זמן. כאשר הגדרה נרדפת אינה מזמנת או הגדרה אופרציונלית איננה מתאימה מציע קופי להשתמש בהגדרה האנליטית, זו המבוססת על סוג והבדל. תחילה מצביע קופי על כך שהמושגים סוג ותת-סוג הם מושגים יחסיים: סוג נתון יכול להיות איבר במחלקה עליונה יותר במדרג ותת-סוג יכול להיות סוג למחלקה שמתחתיו. להגדרה המבוססת על סוג והבדל שתי מגבלות: האחת – התאמתה לתכנים מורכבים בלבד וגבולות ציון הסוג במקרה של מושגים כלליים כמו: מהות, הוויה, תכונה.
8. קופי מציין כמה כללים מחייבים להגדרה המתבססת על סוג והבדל.

- א. התמקדות בתכונות המהותיות (אי אפשר להגדיר נעל רק על יסוד החומר והצורה מבלי להתייחס לעובדה שהיא מהווה מעטה חיצוני לרגל)
- ב. הימנעות מהגדרה מעגלית
- ג. הימנעות מהגדרה רחבה מדי או צרה מדי שתביא לחוסר דיוק בקביעת המקרים שההגדרה חלה עליהם
- ד. הימנעות מרב-משמעות, עמימות או לשון ציורית בהגדרה
- ה. הימנעות ככל שניתן מהגדרה המנוסחת על דרך השלילה.

דיון משותף עם הסטודנטים ככלי אלטרנטיבי לזמינות דוגמאות שונות המחישות את הקצייתיות שכל אחד מן הכלים בא לנצח הם מניסיון פוריות ביותר ותורמים להפנת ההגדרה ככלי צבירה יעיל במדע.

9. להלן קישורים נוספים הקשורים למושג ההגדרה:

<http://www.amalnet.k12.il/meida/lashon/alon/ali33002.htm>

התייחסות למושג 'דמיון משפחתי' אצל הפילוסוף לודיג ויטגנשטיין

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=835>

<http://www.kotar.co.il/kotarapp/index/Page.aspx?nBookID=92858841&nTocEntryID=92861408&nPageID=92860347>

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%91%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%A1>